

HAGYOMÁNY

Balladák nyomában a Karancs vidékén

1976. nyarának elején került a könyvespolcomra Vargyas Lajosnak, a kiváló népzene-kutatónak a *Magyar népballada és Európa* című munkája. A méreteiben is hatalmas mű annyira hatalmába kerített érdekes témájával, sokszínűségével, világos okfejtésével, tudósi precizitásával, élvezetes stílusával, hogy a kezdeti böngészgetések után egyre mélyebben beleástam magam a két vastos kötetbe. Nem sok idő kellett ahhoz, hogy rabja legyek a gondolatnak: fel kellene deríteni, hogy szűkebb hazámban, a Karancs-hegy tövében fekvő Salgótarján környékén él-e még a műfaj, a hegyek közt megbújó palóc falvak rohamosan változó félig paraszti, félig munkás lakossága őriz-e még a balladákat. Nem sokkal később — a könyv hatására — elindultam cserkésző utaimra, s egy év után elmondhatom, hogy érdemes volt: több mint száz variánst gyűjtöttem össze huszonhét helységben, elsősorban Kelet-Nógrád területén; s még él a ballada, ha korántsem olyan bőségben virágozik, mint akárcsak néhány évtizeddel ezelőtt. A néphagyományt magukénak valló falvak lakói még balladákat is fel tudnak idézni — a népdalok mellett — a gyűjtő kívánságára. A gazdagabb területeken (Hidegkút, Cered, Zabar, Bárna) többet, a szegényebb helyeken (Karancsalja, Karancskeszi, Ipolytarnóc, Kishartyán stb.) kevesebbet. Bármennyire is fájdalmas tény, de a szájhagyományozás útján terjedő ballada is az elhalás szakaszába érkezett a XX. századi technikai forradalom térhódításának „jóvoltából”. De azért, hogy újraéledjen más formában, s nagyjából azt a közösségteremtő funkciót töltsse be majd, mint legnagyobb költőink versei.

A felejtés fokozatai jól nyomon követhetők a különböző nótaféknél. Sokkal jobban, mint a népdal esetében, mivel a balladák jóval terjedelmesebbek, s inkább próbára teszik az énekesek emlékezőtehetségét. A szakaszok a következők:

- A műfaj elevenen él ott, hol általában is őrzik a néphagyományt. Ezeket a helyeken a falu énekesei egyénileg is, csoportban is gyakran énekelnek, régi dalaikat rendszeresen felelevenítik, egymástól tanulnak: az énekesek biztonságosan, megállás nélkül énekelik el a legterjedelmesebb balladákat is.
- A második szakaszba azokat a falvakat sorolom, amelyek hajdan gazdagok voltak a folklórban, de ma már nem keresnek alkalmat a közös éneklésekre. A nótafák sem tarthatnak számot különösebb érdeklődésre, ezért elhallgatnak, s a népzene-kutató kérésére is csak akadozva, versszakokat kihagyva adják elő a tragikus vagy éppen vidám történeteket, gyötörődve szedik össze a morzsákat, amely a jobb emlékezőtehetségűeknek sikerül, a feledékenyebb erőlködése nyomán pedig csak torzó kerülhet a gyűjtő magnetofonjának szalagjára.
- A következő szakaszt azok képviselik, akik fiatal éveikben még hallottak balladaénekeseket, de ők maguk soha nem adtak elő balladákat. Ezek az emberek felcsillanó szemmel bólogatnak a cselekmény felvázolásakor, de felidézni, énekelni egyáltalán nem képesek azokat.

d) A végső fázis az elhalásé, amely már a korábbi évtizedekben elkezdődött; ott a kérdésekre mindenütt tagadólag rázzák a fejüket, a kérdezetteknek semmit sem mond a felvázolt történet.

A néphagyomány őrzése szempontjából igen lényeges szerepe van az életkornak. Ha például csak a közösség legidősebb tagjai ismernek balladákat egy faluban, az a műfaj gyors kiveszéséhez vezethet a nótafák elhalalozásával. Ilyen folyamat játszódott le Mihálygergén, ahol a század elején még megteltek a gyűjtők fonográfjai, s nemegyszer olyan ritkaságokat találtak, mint sehol másutt Palóc-földön; ma viszont már nyoma sincs a balladának, mert a fiatalabb nemzedék nem vette át a stafétát az idősebbektől. Ellenkező példaként Ceredet említhetném, ahol éppen a középkorúak ismerik legjobban a műfajt, s énekeiket igyekeznek is átadni a fiataloknak. Ez a falu így nemcsak a leggazdagabb balladatermő helyység a Karancs vidékén, hanem az maradhat még évtizedek múltával is.

Egyébként népköltészetünknek ez az ága oly szorosan együtt él a népdalokkal, hogy Kelet-Nógrádban nincs is külön neve. Számos esetben együtt is énekelik a népdalokkal. Az eltérő jegyek mégis jól kitapinthatóan mutatnak egy sajátos balladai előadásmódot. A népdalénál jóval hosszabb terjedelméből következik, hogy egy-egy darabja nem az egész közösség sajátja, hanem csupán néhány nótafé, elterjedése tehát viszonylag korlátozott. Logikusan az előzőekből következik, hogy egészen ritkán hallható közös éneklésben, inkább szólísták előadásában csendül fel. A műfaj nagy többsége tragikus hangvételű, s csak olyankor szólaltatható meg, ha a hangulat erre alkalmas. Ilyenkor a nótafa az arcjáték és a taglejtések teljes mellőzésével, kissé merev tartással, mérsékelt tempóban énekel a történetet, a szereplők tónusait soha nem veszi át, ami azonban nem jelenti az átéltség hiányát.

I. A RÉGI (KÖZÉPKORI) BALLADÁK közül él a legkevesebb a nép ajkán. Kelet-Nógrádban, ezek közül is egyik-másik töredékes alakban, megkopottan kerül elő. Hosszas kutatás után. Még így is igazi kincs a *Fia-rabolta anya*, melyet Cene Dankó Bálintné, 64 éves özvegyasszony énekes-mesélő változatban mondott szalagra:

„Mikor a törökök bent vótak Magyarországon, elraboltak egy kisgyereket az anyjától? Nem bántották máskülönben, szépen felnevelték, jancsár lett belőle. Amikor elgyött az ideje feleséget is vett magának a fiú, nemsokára született egy gyerekük is. Gazdagok vótak, hát vettek a kishaba mellé egy magyar öregasszonyt dajkának. Nem is vót avval semmi baj, szépen gondozgatta a kisbabát, mintha az övé lett volna. Amikor altatta, mindég egyet énekel, ahogy ringázta a bócsót:

Csijabuja baba, bócsóbeli baba,
Nekem is vót ilyen bócsóbeli baba,
De elvitték tőlem a török katonák,
Elvitték éntőlem, mikor Bécsét bírták;
Most is megismerném, hogyha megláthatnám
Két szép fehér karján két szemölcs órajta.
Csijabuja baba, bócsóbeli baba.

Meghallotta egyszer a gyerek apja az asszony nótázását, oszt nagyon elcsudálkozott, mert két szemölcs vót az ő karján is, pontosan úgy, ahogy az ének mondta. Bement az anyjához — mer' bizony az anyja vót az a dajka —, megmutatta a karját az öreg szülőji-

nek, oszt megmondta, hogy ő a fia, akit elraboltak a törökök. Ahogy felismerték egymást, összeölelkeztek, sirtak-rítottak a nagy boldogságba”.

A *Fia-rabolta anyához* hasonlóan egyetlen helyen, Kishartyánban tudták elénekelni a *Rossz feleség* című középkori balladát is.

„Jöjjön haza, édesanyám,
Beteg szegény édesapám!
Várjál, lányom, egy kicsit,
Hagy táncoljak egy kicsit,
Mingyárt megyek!

Jöjjön haza, édesanyám,
Mehalt szegény édesapám!
Várjál, lányom, egy kicsit,
Hagy táncoljak egy kicsit,
Mingyárt megyek!

Jöjjön haza, édesanyám,
Eltemették édesapám!
Várjál, lányom, egy kicsit,
Hagy táncoljak egy kicsit,
Mingyárt megyek!

Jöjjön haza, édesanyám,
Három kőrő van a háznál!
Szaladj, lányom, hogy megyek,
Ha már engem kéretnek,
Elmegyek hozzájuk!”

(Sulyok Ferencné, sz.: 1924., Kishartyán)

A kissé kopott nógrádi változat az anya és a lánya párbeszédére épül. Már a tempó-változás is jelzi az ellenpontozó szerkesztést: a szüleit szerető lány kissé vontatott, síró hangon hívogatja anyját, mire az gyorsabb tempóban, hetykén, elutasítóan felel. A gonosz, könnyelmű, mulatozó nem hajlandó hazamenni beteg, majd halott férjéhez sem, sőt még annak temetésére sem. Az utolsó szakasz csattanóval zárul: az asszony végül mégiscsak hazamegy, de csak akkor, mikor kőrők várják a háznál.

A *Három árva* című balladát — az előző kettőtől eltérően — majd minden nótafa ismeri a Karancs vidékén. Érdekessége, hogy mindannyian ugyanarra a dallamra énekelik.

„A temető kapujában
Három árva sír magában.
Kelj fel, anyánk, édesanyánk,
Lerongyolódott gyászruhánk!

Nem kelhetek, nem kelhetek,
Mert mélyen eltemettetek,
Van már néktek mostohátok,
Aki gondot visel rátok.

A mostoha, csak mostoha,
Nem igazi édesanya,
Mikor hajunkat fészüli,
Arcunkat pirosra vérzi.

Kéket virít az ibolya,
Nem leszek szerelmes soha,
Láncot verek a szívemre,
Megmutatom, bírok vele!”

(Dósa Andrásné, sz.: 1920., Nádudvar)

A *Három árva* a magyar nyelvterület más részein teljesebb alakban él. Egy nagyszalon-tai változatban pl. amikor a három árva meglátogatja édesanyja sírját, megjelenik nekik Szűz Mária, aki megajándékozza őket három szál vesszővel. Erre megcsapják a sirt, s így kéri anyjukat, keljen fel. A halott meg is szólal, majd megvárja a ruhájukat, megfé-

süli a hajukat, s a lelkükre köti, hogy otthon ne szóljanak semmit a dolgról, mondják azt, hogy a szomszédasszony látta el őket. Így is tettek, mégis veszekedett rájuk a mostoha. Ahogy telt-múlt az idő, másodszer is kimentek a temetőbe, akkor meg a keresztanyjukat emlegették otthon a mostohának. Amikor harmadszor is meglátogatták édesanyjukat, azt mondta nekik, hogy többet már nem kelhet föl, a mostohának pedig megmondhatják az igazat, hol voltak. Úgy is volt, s erre kijött a temetőbe a gonosz asszony és szidalmazni, csepülni kezdte a halottat, mire elvitte az ördög.

(A közölt nádújfalvai variáns érdekessége, hogy az utolsó szakasz egy közismert lírai dalból került a balladába, s csak hangulatilag kötődik ahhoz.)

A halálra táncoltatott lányt Morav Jánosné 70 éves szalmatercsi parasztasszony éneke alapján közlöm:

Jó estét, jó estét, Csábi bíróné asszony,
Talán már alszik is a kedves galambom.

Alszik már, alszik már gombos nyoszolyában,
Mit tudna csinálni egy kislány magában?

Menjen be, költse fel, küldje el a bálba,
Kék selyemszoknyáját vegye fel magára.

Két pár aranygyűrűt tegyen az ujjára,
Kordován csizmáját húzza a lábára.

Húzzad már, te cigány, estétől reggelig,
Míg a Csábi bíró lánya el nem alszik!

Hagyd el már, te cigány, hagy megyek aludni,
Kék selyemszoknyámat magamról levetni!

Két pár aranygyűrűm ujjamról levetni,
Kordován csizmámból a vért kiönteni.

Nem lehet, nem szabad nekünk ezt elhagyni,
Világos virradtig így kell ezt folytatni.

Nyisd ki, édesanyám, leveles kapudat,
Hagy vigyük be rajta fájdalmas lányodat!

Átkozott az apa, hétszerte az anya,
Aki a leányát este elbocsátja.

Este elbocsátja, reggelig nem látja,
Reggel nyolc órakor halva viszik haza.

Harangoznak délre, de nem az ebédre,
Csábi bíró lányát most viszik a földbe.

Jó napot, jó napot, Csábi bíróné asszony,
Talán már meg is halt a kedves galambom.

Meghalt már, te kutya, ki is van terítve,
Majd megszenvedsz érte a sötét tömlőben.

A halálra táncoltatott lány egyik legnagyobb klasszikus balladánk lehetne, ha nem homályosult volna el teljesen a tragikus mag: miért kellett a legénynek a halálba küldeni kedvesét. A nép is érzi ennek az elhomályosulásnak a hiányát, s valószínűleg magya-

rázatokkal egészíti ki a történetet. Morav Jánosné szalmatercsi énekes szerint például az ördög ment a lányért a legény képében, s az táncoltatta halálra a lányt. Másnap a legény felkereste elpusztult menyasszonyát, és mit sem tudott a táncoltatásról. A logikusabb magyarázat az lehet, hogy valamilyen oknál fogva nem lehetett az övé a lány, s azért végzett vele.

A versben igazi drámaiság lüktet. A legény kérése, hogy a lány díszesen öltözzön fel, valami nagy fontosságú eseményt sejtet már az első részben. A dráma tetőpontja a féktelen tánc: a legény duhaj forgása, a lány halálba hanyatlása. A befejező sarokban itt jelentkezik először a történet erkölcsi tanulságának levonása az énekes által: átkosak a szülők, akik felügyelet nélkül engedték bálba a lányukat, s így megtörténhetett a tragédia. Az erkölcsi ítelem később — különösen a helyi balladákban — gyakran felszendül a hallgatóság okulására, figyelmeztetésére. (A halálra táncoltatott lány még ma is igen elterjedt, csekély dallam- és szövegváltoztatással adják elő a falusi énekesek.)

II. Népballadánk második csoportját a PONYVABALLADÁK alkotják. A vásári énekesek történeteivel akarva-akaratlanul ismerkedett meg parasztágunk, s ezek széles körben el is terjedtek, bár irodalmi értékük csekély, nyelvezetük segélyes, nemegyszer magyartalan, többnyire hiányzik belőlük az igazi drámai hang, s vérfagyasztó leírásokkal pótolják a művészet hiányát.

A pávas lány az értékesebb ponyvatermkek közül való. „Első kéziratoss emléke 1789-ből származik, azóta is számos múlt századi kéziratoss és ponyvaváltozat került elő.” (Vargyas: A magyar népballada és Európa 598. old.) Megértéséhez támpontot ad, hogy az északi szláv népek több szövegváltozatában a páva a lány szüzességének jelképeként szerepel.

Hegyek között, völgyek között
Egy kisleány pávát őrzött.
Arra jöttek jövevények,
Három fiatal legények.

Hallod, kislány, mire kérünk,
Zöld erdőbe gyere velünk,
Zöld erdei multságba,
Tisztességes barátságba.

Fel is értek ők a hegyre,
Letelepedtek a gyepre.
De a kislány elfáradott,
Lefeküdt és elaludott.

Felébredt ő éjfél tájra,
Fülemüle szólására.
Én Istenem, vedd meg őket,
Engem idevezetőkret.

A faluban szép kislányok
Csak énrólam tanuljatok:
Ne higgyetek a legénynek,
Csalfa, hamis beszédének!

A kiirtott kocsmároscsalád csupán egy háborzongató gyilkossági sorozat leírása anélkül, hogy annak legalább az okáról értesülnénk. Mégis érdemes szót ejteni róla, mert a vásári énekesektől hallott történetet a nép átalakította. A folklorizálódás jól megfigyelhető, ha egymás mellé állítjuk a gyilkos események hiteles leírását egy nógrádi balladaváltozattal. A hiteles leírás az Ethnográfia 1918-as évfolyamából: „Szolnoktól délnek a Tisza-parton, az ún. vezsenyi kanyarulat szélén, ahol a Szentés felé vivő vasútvonal ma a Tiszát éri, állt egykor a Hajlati csárda (ma helyén vasúti őrház áll). Ennek bérloje volt az 50-es években Pápai Mihály. Őt és családját irtották ki 1859-ben, áldozó csütörtökre virradó hajnalon. A tanúskodó rokonok szerint a meggyilkoltak a következők voltak: Pápai Mihály csárdás és felesége Darvas Katalin, ezek gyer-

mekei: Franciska és Katalin s az ott éjjeli szálláson meghált kunszentmártoni gépész, ennek fia és kocsisa, utóbbiak nevei ismeretlenek. Megmenekült a csárdásnak a két gyermeke: Rozália és Gyula, kik a kemencekucából nézték végig a gyilkosságot. Állítólag ők ismerték fel a gyilkost is, aki a csárdásnak keresztkomája, a gyerekeknek pedig keresztapjuk volt. A gyilkos neve Kasza Kovács (keresztneve ismeretlen) és társai. A gyilkosság állítólag bosszúból történt.”

(A ballada előadója, Oravecz Menyhértné, 63 éves, bárnai asszony.)

Jaj, de röges, jaj, de sáros az az út,
Amőre a kilenc betyár elindult,
Akin az a kilenc betyár elindult,
Pápainé udvarába befordult.

Pápainé, adjon Isten jó estét!
Adjon, adjon maguknak is szerencsét!
Pápainé, ne kívánjon szerencsét,
Még az éjjel szívében forog a kés.

Pápainé kiszaladt nagy ijedve,
Feltekintett a csillagos nagy égre.
Jaj, istenem, hogy kell nékem meghalni
Kéthónapos árvámat kell itthagyni!

Eriggy, Erzsi, a legalsó pincébe,
Hozzál bort a legfényesebb itcébe!
Pápainé, nem kell nekünk a bora,
Csak a szívét adja ki a markunkba!

Gyere Erzsi, fogd meg itt ezt a lámpát,
Most végezzük ki a jó édesanyádat,
Te meg másik, ringázd azt a kicsikét,
Míg annak is kés nem járja a szívét!

Pápai úr, hazagyött éjfél tájba,
A bótajtót tárva-nyitva tanálta,
És amikor belépett a szobába,
Feleségét ott meghalva tanálta.

Ugyan betyár, nem fájt-e a te szíved,
Mikor az én feleségem megölted?
Dehogynem fájt, majdhogynem nem
hasadott,
Mikor mondta: „Jaj, Istenem, meghalok!”

A kiirtott kocsmároscsalád című ponyvaballadát a palócok jószereivel betyárköltészetükbe sorolták; olyannyira, hogy pl. Zabaron Vidróczy Pálnak, a mátrai betyárnak tulajdonították a véres tettet.

A népi változat jóval több egyszerű vásári éneknél. Megrendítő az édesanya Istenhez fohászzkodása, majd a későbbiekben a logikus gondolatmenete: a betyárokat le kell itatni, hogy a tragédia be ne következhesen. Hiábavaló azonban minden igyekezet, a betyárok konok elszántsága vérfürdőhöz vezet. Kegyetlen tettüket tompítja megbánásuk az utolsó két sorban: elborzadnak önmaguktól, s a ballada azt sejteti, hogy a hazatérő Pápai úrhoz már hozzá sem nyúlnak. Így válik a ballada egy lelki folyamat hiteles rajzává.

III. A betyárvilág, amely annyira sajátos fajtáját teremtette meg népköltészetünknek, a Rákóczi szabadságharc körüli időkben alakulhatott ki, és tartott egészen a kiegyezés koráig, mikor is tűzzel-vassal kiirtották még a maradványukat is Ráday emberei. A két évszázadig tartó időszak mély nyomot hagyott a népköltészetben, a magyar parasztosság képzeletvilágában, s a maga nemében klasszikus alkotásokat hozott létre.

A Bogár Imréről szóló balladát, Orosz Menyhértné, bárnai parasztasszony nyomán adom közre:

Zavaros a Tisza, nem akar megállni,
Az a híres Bogár Imre által akar menni.

Által akar menni, lovat akar lopni,
A szegedi nagy vásárban pénzt akar keresni.

A bárnai asszony és a gyilkos

Robato $\text{♩} = 60-70$

Szajem legel a kisaszony qu-lyá-ja,

A kisaszony maga seél u-tá-na,

Még meviről kiáltja a qu-lyónal:

Szívem, qu-lyá, teridd le a subidat!

Pénzt akar keresni, ruhát akar venni,
Azt a híres Duri Marcsát el akarja venni,

Vidd el szellő, vidd el a Tiszának habját,
Hogy ne lássa senki sem a Bogár Imre
nyomát.

Nyisd ki, Marcsa, nyisd ki ablakod
firhangját,
Itt hozzák már Bogár Imrét aranyos paripán.

Arany a kantárja, gyémánt a zablája,
Azt a híres Bogár Imre annak a gazdája.

Harangoznak délre, de nem az ebédre,
Azt a híres Bogár Imrét viszik a
vesztőhelyre.

Kiapadt a Tisza, csak a sárja maradt,
Mehalt szegény Bogár Imre, csak a híre
maradt.

A ballada főhőse húszesztendő volt, amikor csupán félévi betyárkodás után alvás közben elfogta két hadnagy, majd 1862 nyarán ki is végezték. A rögtönítélő bíróság jegyzőkönyve szerint a bűnlajstromán a következők szerepeltek: „1861. évi decemberi vásáron megvásárolták a bajai szekereseket, kirabolták az Újhartyáni boltost, a Páhy-pusztai uraságot, a dabasi földesurat, a nagybocsai Redl bárót, a bőszei haszonbérlet, a tótharaszti csárdást, és felgyújtották a jászszentlászlói Szabó István tanyáját, mert az nem adott szállást és abrakot, hanem tűzharcban megölte apját, öreg Bogár Szabó Imrét”. (Vargyas 641. o.)

A következő ének a nagy kivándorlások után születhetett a századforduló tájékán, amikor sok bányász is vállára vette a kofferjét, és hajóra szállt a meggazdagodás reményében. Szép terveik nem válhattak valóra, mert az Egyesült Államok Pittsbourg városa mellett bányakatasztrófa áldozatai lettek. A balladaszerű ének az ő történetüket mondja el epikusán részletezően, párbeszéd nélkül:

Száztíz magyar, hogy elhagyta hazáját,
Odahagyta édesanyját, meg apját;
Feleségük, gyermekeik, sergátva
Kísérték el őket az állomásra.

Boldogságról álmodoztak az útbán,
Jókedvük volt a tengeri hajóban;
Egyik-másik azt gondolta magában,
Ha hazajön, lesz egy zacskó dollárja.

És ahogy kiértek az új hazába,
Nem gondoltak, csak a nagy gazdagságra:
De a sorsuk nem oly könnyen kezdődött,
Amerika övelük nem törődött.

Száztíz magyar, hogy elindult munkába,
Szeretettel gondolt a családjára;
Szerencsétlenség érte mindnyájukat,
Bánya mélyén lelték a halálukat.

A pittsbourgi temetőnek hosszában
Száztíz sír van egysorjában kiásva;
Száztíz magyar összeroncsolt holtteste
Lett oly' messze a föld alá temetve.

A megholtak nyugodjanak békében
Pittsbourg város temetője ölében,
Könnyű legyen az idegen hant nekik,
Ha már testük idegen földben fekszik.

(Zsidal Gáspárné, sz.: 1908.. Karancskeszzi)

A szilaj csikó nem eladó már átmenet
képvisel a ballada és a betyárdal között. Ön-
álló dallama nincs, a Karancs vidékén a
Vidrőczki-dallamot húzzák rá az énekesek.

A Mátrában elaludtam, jaj de szomorút
álmodtam;
Mire erre fölébredtem, kilenc zsandár áll
előttem.

Zsandár urak, mit akarnak, talán bizony
megvasalnak?
Nem jöttünk mi megvasalni, lovat jöttünk
vásárolni.

Lovam, lovam nem eladó, nem is zsandár alá
való,
Mert ha arra zsandár ülne, még a madár is
rab lenne.

(Pávakőr, Szurdokpüspöki)

IV. ÚJ BALLADÁK (XIX—XX. század)

Valamikor a XIX. század elején keletkezhetett a *Báró lány és a juhász*, melynek példátlan népszerűségét mutatja, hogy már a múlt század második felében többen saját szerzeményüknek tekintették, s emiatt bírósági perekre is sor került. Az eredmény nem lehetett kétséges: a ballada népi eredetű. Legsikerültebb újabb keletű balladánk konfliktusa a szegény-gazdag ellentétére épül: a juhászlegény megszókteti a báró lányát, ezért akasztófára kerül.

A Karancs vidékén mindenütt az eredeti dallammal csendül fel a tragikus szerelmi történet.

Endre báró udvarában van egy fa,
Juhászlegény furulyázik alatta;
Furulyaszó felhangzik az ablakba,
Ébren van a báró lánya, hallgatja.

Kinyílik az Endre báró ablaka,
Kökényszemű báró lány néz ki rajta,
Háromszor is így sóhajt fel magában:
Én Istenem, mért lettem báró lánya.

A nagyságos kisasszonynak mi baja,
Hogy még mindig nyitva van az ablaka?
Ó, te juhász, aranyos legyen a szád,
Hogy te nekem ilyen szépen furulyálsz.

Éjfél után kettőt ütött az óra,
De meg mindig szépen szól a furulya.
Köd előttem, köd utánam támadjon,
Hogy az apám sehol föl ne találjon!

Endre báró másnap reggel hajnalban
Kisiet a közelebbi tanyába,
Azt kérdezi a számadó-juhásztól,
Nem látta-e a nagyságos kisasszonyt.

Nem láttam én, báró uram, ha mondom.
Tegnap óta odavan a bojtárom,
Tegnap óta odavan a bojtárom,
Azzal ment el a nagyságos kisasszony.

Endre báró nem tudott megnyugodni.
Éjjel-nappal a lányát ment kutatni,
Nagysokára sikerült feltalálni,
Juhász felett ítéletet mondani.

Ki látta már Szendrő végén azt a fát,
Amelyre a juhászlegényt akasztják?
Fújja a szél fekete göndör haját,
Nem öleli többé a szép báró lányt.

Én a falun végigmenni nem merek,
Mert azt mondják, fekete gyászt viselek,
Fekete-gyász, hófehér a jegykendőm,
Juhászlegény volt az igaz szeretőm.

Falu végén cigányasszony sátora,
De sok szőke, barna kislány jár oda.
Odamegyek, jósolja meg jövőmet,
Találok-e hű szeretőt, míg élek.

(Gyuricska Gézáné, sz.: 1925.. Hidegkút)

A cséplőgéphe esett lány csak azután keletkezhetett, mikor a cséplőgép elterjedt Magyarországon. Mivel ez a 70-es években történt, semmiképpen sem lehet igaz, hogy a megénekelt baleset — az első sor szerint — 1865-ben játszódott le. A nógrádi változat értéke, hogy a legjobban közelít a ballada műfajához: másutt véletlen balesetet mond el a történet, Nógrádban viszont a szeretője löki bele a lányt a dobba, s ezzel adott a konfliktus (ha csak rejtetten is).

Ezernyolcszázhatvanötödik évben
Mi történt a mohácsi szérűskertben:
Farkas Julcsa fellépett az asztagra,
Szeretője belelökte a dobba.

Mikor ezt a testvérbátyja meglátta,
A két kezét a fejére kulcsolta:
Gépész uram, álljon meg a masina,
Testvérhúgom beleesett a dobba.

Mikor a gép véglegesen leállott,
Farkas Julcsa gyenge szava elállott,
Farkas András, fogd be a négy lovadat,
Vidd el azt a szerencsétlen lányodat!

Farkas Julcsát feltették a szekérre,
Úgy vitték a zsidó orvos elébe.
Zsidó orvos félrefordult, azt mondta,
Julcsának a jó Isten az orvosa.

Farkas Julcsát viszik a temetőbe,
Szeretőjét a budai börtönbe,
Szeretője karján viszi a rózsát,
Isten veled, drágalátos Juliskám!

(Kuborcik Ferencné, sz.: 1914.. Nádújfalu)

A *Kitették a holttestet az udvarra* című, balladaszerű ének variánsai gazdagon burjánzanak Nógrád megyében, elsősorban a bányászfalvakban. Ennek oka az a szomorú tény, hogy a bányászat Salgótarján környékén mindig megkövetelte a maga áldozatait. A korábbi évtizedekben talán egyetlen bányászfalu sem volt ezen a vidéken, ahol ne sirattak volna el tragikusan elpusztult férfiakat. Megrendítően, igaz valóságként éneklük a nőfafák ma is a történetet, s közben valamelyik ismerősükre, talán éppen rokonukra gondolnak. A megjelenítés dallamában és szövegében jelentős eltéréseket mutat:

Jaj, de magas Károly-sakta kéménye,
Ott lett annak a szegény bányásznak vége;
Dehogy hitte volna szombaton délben,
Hogy vasárnap legyen a temetése.

Kitették a holttestet az udvarra,
Nincsen, aki végig-hosszig siratja;
Károly-saktai bányászklány siratja.
Arra maradt az ő pénzestárcája.

Nem hal meg az Isten soha,
Mindenekre vagyon gondja,
Gondja vagyon mindenekre,
Szegény bányászlegényekre.

Jaj, de sötét lenn a tárna,
Halovány a mécs világa:
Kedves pajtás, mi lesz velünk,
Meddig kell még itt szenvednünk?

Mérges a Hevér úr szava,
Szivattyúzni küld a zompba:
Hevér uram, ne küldjön be,
Nem jövök ki onnan élve!

Ha be nem megy, eredj haza,
Ne lássalak itt meg soha!
Jaj, de fojtó a bányalég,
Már a méceses lángja sem ég!

Gonosz Hevér, mondd meg nekem,
Hova küldted a kedvesem?
Jaj, Istenem, most tekints rám,
Halva fekszik az én rózsám!

(Bali János, sz.: 1938.. Karancsság)

És ezzel a bányászballadával éppencsak-hogy érintettük a műfaj egy újabb csoportját, az úgynevezett helyi balladákat, amelyek éneklése nem terjed túl egy-egy falu határára. Majd mindig egy haláleset történetét mondják el részletezően, művészi ihletettséggel, a régi vásári énekesek előadásainak színvonalán.

Nagy Zoltán